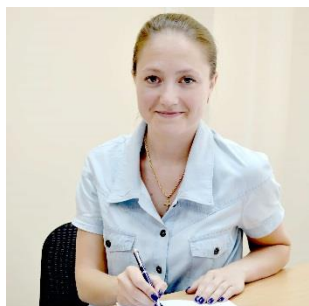

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i13.p24>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ЕКСПЕРТА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Шapiro Вікторія Сергіївна,
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

В статті досліджено проблемні аспекти участі експерта в цивільному процесі. Зокрема, в статті проаналізовано особливості розмежування правового становища експерта і правового становища спеціаліста, оскільки дані учасники цивільного процесу мають як спільні, так і відмінні ознаки. В контексті розмежування правового статусу судового експерта та спеціаліста в цивільному процесі, у статті визначено, що судовий експерт – це особа, яка має необхідні знання у формі вищої освіти і має право на проведення конкретної судової експертизи, висновок щодо якої є самостійним джерелом доказів, у той час як спеціаліст – це особа, яка за допомогою своїх знань і вмінь допомагає суду в проведенні окремих дій, спрямованих на виявлення, вилучення і закріплення доказів. Саме, в цьому і полягає ключова відмінність між цими суб'єктами цивільного процесу.

Окрім зазначеного, відмінності у правовому статусі експерта і спеціаліста у цивільному процесі полягають у тому, що як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів, у той час, коли спеціалісту достатньо володіти спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів. Також експерт повинен провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на задані йому питання, а у разі необхідності – роз'яснити його, а спеціаліст зобов'язаний відповідати на задані судом питання, давати усні консультації та письмові роз'яснення, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, у разі потреби надавати суду технічну допомогу.

Також у статті розглянуто особливості відповідальності експерта, яка полягає у тому, що за завідомо неправдивий висновок чи відмову в ненаданні висновку, експерт підлягає кримінальній відповідальності за статтями 384-385 КК України. В свою чергу, за невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом. Це може бути, як цивільно-правова, так і дисциплінарна відповідальність.

В статті приділено увагу особливостям дослідження в судовому засіданні висновку експерта в контексті статті 189 ЦПК, що має важливе практичне значення, оскільки тільки експертові відомі специфічні моменти, які він з'ясував під час дослідження, і тільки він може правильно їх розтлумачити і пояснити, оскільки не всі важливі моменти міг викласти у своєму експертному висновку, або викласти не так конкретно чи зрозуміло, як він це ще може пояснити усно.

Ключові слова: аспекти, експерт, цивільний процес, правове становище, учасники цивільного процесу, відповідальність, судові засідання.

Shapiro V.S. The problem aspects of expert participation in the civil process. The article deals with the problem aspects of expert participation in the civil process. In particular, the peculiarities of the delimitation of the legal status of an expert and the legal status of a specialist are analyzed, since the data of participants in the civil process have both common and distinctive features. In the context of the delineation of the legal status of a judicial expert and a specialist in a civil proceeding, in the article was stated, that a judicial expert is a person who has the necessary knowledge in the form of higher education

and has the right to conduct a concrete forensic examination, the conclusion of which is an independent source of evidence, in while a specialist is a person who, with the help of his knowledge and skills, helps the court in carrying out individual actions aimed at detecting, extracting and consolidating evidence. Precisely, this is the key difference between these entities in the civil process.

In addition to the above, the differences in the legal status of an expert and a specialist in a civil proceeding are that, as an expert, a person who meets the requirements established by the Law of Ukraine "On Judicial Expertise" and was entered in the State Register of Certified Judicial Experts, when the specialist is a person who has enough knowledge of the special skills and knowledge of the use of technical means. Also, the expert must conduct a full study and give a substantiated and objective written opinion on the questions he is asked, and if necessary, to clarify it, and the specialist is obliged to answer the questions asked by the court, give oral advice and written explanations, to pay attention to the court on the specific circumstances or peculiarities of evidence, if necessary, provide technical assistance to the court.

Also, in the article the peculiarities of the responsibility of the expert are considered, which consists in the fact that the expert is subject to criminal liability under Articles 384-385 of the Criminal Code of Ukraine for a knowingly false conclusion or refusal to give a conclusion. In turn, for non-fulfillment of other responsibilities, the expert bears the responsibility established by law. This may be as civil responsibility, as disciplinary responsibility.

Attention is drawn to the peculiarities of the study in the court session of the expert's conclusion in the context of Article 189 of the CPC, which is of great practical importance, since only the expert knows the specific points he discovered during the study, and only he can correctly interpret and explain them, since not all could highlight important points in his expert opinion, or put it not as concretely or as clearly as he can still explain orally.

Key words: aspects, expert, civil process, legal status, participants in the civil process, responsibility, court session.

Постановка завдання. У зв'язку із розвитком науки, техніки та нових технологій, вирішення все більшої кількості цивільних справ потребує застосування спеціальних знань, що відіграють надзвичайно важливу роль і значення в успішному розгляді та вирішенні і, таким чином, сприяють ухваленню законних та обґрунтованих судових рішень. Судова експертиза покликана своїми спеціальними методами, прийомами та засобами сприяти встановленню обставин, яка мають значення для справи. В зв'язку з цим не випадково судова експертиза є одним із правових інститутів, який зазнав істотних змін у зв'язку з оновленням цивільного процесуального законодавства, зокрема, з прийняттям 18 березня 2004 року нового Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), яким врегульовано порядок призначення та проведення судової експертизи, визначено процесуальний статус експерта, висвітлено особливості дослідження висновку експерта та інше.

Стан дослідження. Проблемні аспекти участі в цивільному процесі експерта розглядалися у працях таких вчених, як С. М. Абрамов, В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, В. Є. Бергер, В. Г. Гончаренко, В. І. Тертишніков, М. К. Треушніков, М. Й. Штефан, К. С. Юдельсон

та багато інших. Не применшуючи ролі та значення вищезазначених науковців, на сьогодні проблематика участі в цивільному процесі експерта є досить актуальною.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів участі в цивільному процесі експерта.

Відповідно до поставленої мети статті необхідно виконати такі завдання, а саме:

- дослідити розмежування правового становища експерта і правового становища спеціаліста;
- висвітлити особливості відповідальності експерта;
- охарактеризувати особливості дослідження в судовому засіданні висновку експерта.

Виклад основного матеріалу. Слід відразу розпочати з того, що єдиною формою застосування спеціальних знань під час судового розгляду цивільних справ тривалий час вважалося проведення експертизи [1]. Проте, в процесі провадження в цивільних справах досить часто виникає необхідність в використанні знань й інших учасників – спеціаліста, а тому порівняння їх правового статусу є досить актуальним сьогодні.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 53 ЦПК експертом є особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять

інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань [2].

В свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 54 ЦПК спеціалістом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [2].

Необхідно проаналізувати особливості залучення вищезазначених суб'єктів в цивільний процес.

Так, як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів [3]. На відміну від експерта, спеціаліст може бути залучений до участі у цивільному процесі за ухвалою суду для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) під час вчинення процесуальних дій. Допомога спеціаліста технічного характеру під час вчинення процесуальних дій не замінює висновку експерта.

Якщо судовий експерт – це особа, яка має необхідні знання у формі вищої освіти і має право на проведення конкретної судової експертизи, висновок щодо якої є самостійним джерелом доказів, то спеціаліст – це особа, яка за допомогою своїх знань і вмінь допомагає суду в проведенні окремих дій, спрямованих на виявлення, вилучення і закріплення доказів. Результати своїх досліджень експерт обов'язково закріплює в експертному висновку, що має свою чітко визначену процесуальну форму і має силу доказу нарівні з іншими доказами (ст. 57 ЦПК України) [2]. У свою чергу, дії спеціаліста або ж ніде не закріплюються в письмовому вигляді, або ж він просто може скласти довідку або пояснення.

Однак, доказової сили такі документи, складені спеціалістом, не мають. Законом також не визначаються вимоги до спеціаліста обов'язково мати вищу освіту, проходити відповідну підготовку та атестацію на право брати участь у проведенні конкретних дій, тоді як для експерта в Законі України «Про судову експертизу» чітко визначено вимоги, а саме:

- наявність відповідної вищої освіти з освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче спеціаліста;

- проходження відповідної підготовки та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності;

- внесення особи до Державного реєстру атестованих судових експертів [3].

Деякі юристи-практики висловлюють пропозиції щодо надання висновку спеціаліста статусу висновку експерта, проте таку позицію не можна підтримати, враховуючи мету законодавця надати особливий процесуальний статус саме експерту з підвищеними вимогами до такої особи. Ж. В. Васильєва-Шаламова пропонує розглядати в суді висновки, які просто отримані за допомогою спеціальних знань, проте не є висновками експерта, як письмовий доказ, а не як висновок експерта [4].

Разом з тим, аналізуючи питання участі в цивільному процесі експерта і спеціаліста, як форм застосування спеціальних знань, слід зазначити, що хоча між експертизою та участю спеціаліста існують спільні риси (в обох випадках застосовуються спеціальні знання і експерт, і спеціаліст діють в межах встановленої законодавством процедури), проте ототожнювати їх не дозволяють суттєві відмінності, які полягають в наступному:

- експертом може бути особа, яка має спеціальні знання в певній галузі науки, техніки, мистецтва, пройшла відповідну підготовку і отримала кваліфікацію експерта з певних видів експертиз;

- як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів. Тоді як для того, щоб бути спеціалістом достатньо володіти спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів;

- експерт повинен провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на задані йому питання, а у разі необхідності – роз'яснити його, а спеціаліст зобов'язаний відповідати на задані судом питання, давати усні консультації та письмові роз'яснення, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, у разі потреби надавати суду технічну допомогу.

Відмітимо те, що письмові висновки експерта є підзвітним документом та впливає на доказову базу, служить остаточним вердиктом експерта, тоді як діяльність спеціаліста є менш вагомішою і має більш підготовчий [5].

Отже, проблема розмежування правового становища експерта та спеціаліста в юридичній практиці існує. Зазначені нами вище основні відмінні риси між цими суб'єктами процесуальної діяльності допоможуть розрізнити їх в будь-якому випадку.

Наступним проблемним аспектом, на нашу думку, є відповідальність експерта.

Відповідно до ч. 13 ст. 53 ЦПК за завідомо неправдивий висновок або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків експерт несе кримінальну відповідальність, а за невиконання інших обов'язків - відповідальність, встановлену законом [2].

Відповідно до ст. 384 КК України завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження дізнання, досудового слідства, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України або в суді - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, - караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років [6].

Відповідно до ст. 385 КК України відмова експерта без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання - караються штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців [7].

В свою чергу, Ж. В. Васильєва-Шаламова у своїй праці [4] пропонує на законодавчому рівні закріпити майнову відповідальність експерта у випадку пошкодження або знищення ним об'єкта експертизи без згоди його власника та відповідного дозволу суду.

Проте із цим твердженням складно погодитися, адже на рівні Цивільного кодексу вже закріплено загальні підстави відповідальності та відшкодування шкоди, які без винятку застосовуються і до дій експерта, а тому було б недоцільним повторення в іншому законодавчому акті, а також закріплення норми матеріального права в процесуальному законодавстві.

В теорії цивільного процесуального права також є дослідження, присвячені питанню кримінальної відповідальності експерта за дачу завідомо неправдивого висновку та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

З цього приводу С. С. Бичкова висловила думку, що попередження експерта про кримінальну

відповідальність обов'язково повинне міститися в ухвалі суду про призначення експертизи, а не у висновку експерта. Ухвала суду є підставою для проведення дослідження, в ній визначаються питання, на які належить дати відповідь експерту, а це означає, що експерт повинен обов'язково з нею ознайомитися [8].

Отже, проблема відповідальності експерта в цивільному процесі залишається на сьогодні недостатньо вирішеною.

Наступним важливим моментом участі експерта в цивільному процесі є дослідження в судовому засіданні висновку експерта.

У ст. 189 ЦПК України зазначено, що висновок експерта оголошується в судовому засіданні [2].

На практиці оголошення такого висновку здійснюється судом. Також в цій статті зазначено, що для роз'яснення і доповнення висновку експерта можуть бути поставлені додаткові запитання експертові. На думку А. В. Кравченка, в цій частині процесуальне законодавство потребує уточнення, адже більш доцільним було б, аби висновок експерта оголошувався і пояснювався в судовому засіданні самим експертом [9, с. 44].

Адже тільки експертіві відомі специфічні моменти, які він з'ясував під час дослідження, тільки він може правильно їх розтлумачити і пояснити, бо не всі важливі моменти міг викласти у своєму експертному висновку, або викласти не так конкретно чи зрозуміло, як він це ще може пояснити усно.

Також слід відмітити, що реакція людини на однакові явища залежить від її емоційного стану та зовнішніх обставин. Експертне дослідження здійснюється експертом у звичній для нього обстановці. Експерт має допоміжні матеріали, може порадитися з колегами, може спокійно обміркувати методику та результати експертизи.

Особливу увагу необхідно звернути на допит експерта. Так, допит в суді - це мікрострес для експерта. Емоційний стан, обстановка, динаміка допиту - все це суттєво відрізняється від умов, в яких проводилася експертиза. Треба враховувати й те, що між експертизою і допитом експерта в суді є тривалий проміжок часу, заповнений іншими експертними дослідженнями. У зв'язку із цим, пояснення експерта можуть не у повній мірі збігатися із його висновком.

Під час допиту експерта перевіряється його компетентність, об'єктивність і незаінтересованість у результатах справи, встановлюється, чи не вийшов він за межі своєї компетенції, чи ґрунтуються висновки на одержаних ним відомостях і чи не відбиралися вихідні дані самим експертом, чи достатньо даних для певних висновків. Підлягають оцінці наукова

обґрунтованість висновку, правильність застосування конкретних методик, їх дозволеність (ким і коли вона рекомендована, апробована) чи є більш сучасні методики досліджень [10].

Висновки. Отже, в процесі нашого дослідження ми розглянули проблемні питання правового становища експерта в цивільному процесі. Звісно, це далеко не всі проблеми, які виникають на практиці, проте викладене дає змогу зрозуміти, що такий суб'єкт цивільного процесу, як експерт, є дійсно вагомою фігурою в процесі і законодавець повинен приділити належну увагу вдосконаленню його процесуального становища та усунути деякі конфліктні питання, адже сьогодні точність і глибина експертних висновків є такою, що в окремих випадках висновки експертизи стають основним та чи не єдиним достовірним доказом у справах.

Отже, ми дійшли висновку, що судовий експерт – це особа, яка має необхідні знання у формі вищої освіти і має право на проведення конкретної судової експертизи, висновок щодо якої є самостійним джерелом доказів, то спеціаліст – це особа, яка за допомогою своїх знань і вмінь допомагає суду в проведенні окремих дій,

спрямованих на виявлення, вилучення і закріплення доказів. Саме, в цьому і полягає ключова відмінність між цими суб'єктами цивільного процесу.

Особливості відповідальності експерта полягають у тому, що за завідомо неправдивий висновок чи відмову в ненаданні висновку, експерт підлягає кримінальній відповідальності за статтями 384-385 КК України. В свою чергу, за невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом, тобто будь-яку іншу відповідальність, оскільки ЦПК України не конкретизує. Це може бути, як цивільно-правова, так і дисциплінарна відповідальність.

Що стосується особливостей дослідження в судовому засіданні висновку експерта в контексті статті 189 ЦПК, то необхідно зазначити, що воно має важливе практичне значення, оскільки тільки експертові відомі специфічні моменти, які він з'ясував під час дослідження, і тільки він може правильно їх розтлумачити і пояснити, оскільки не всі важливі моменти міг викласти у своєму експертному висновку, або викласти не так конкретно чи зрозуміло, як він це ще може пояснити усно.

Література :

1. Горбатенко Д. С. Відмінність у процесуальному становищі спеціаліста та експерта в цивільному процесі [Електронний ресурс] / Д. С. Горбатенко. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24288/1/5.pdf>
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р., № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р., 4038-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
4. Васильєва-Шаламова Ж. В. Судова експертиза в цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук / Ж. В. Васильєва-Шаламова. – К., 2009 – 244 с.
5. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс: учеб. / С. Н. Абрамов. – М. : Госюриздат, 1952. – 420 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576 с.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р., № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
8. Бичкова С. С. Експертиза в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук / С. С. Бичкова ; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2003. – 194 с.
9. Кравченко А. В. Проблемні питання участі експерта в цивільному судочинстві / А. В. Кравченко, І. І. Зеленкова // Адвокат. – 2011. – № 12. – С. 43–45.
10. Цивільний процес України : підручник / [Білоусов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. М. М. Ясинка. – К. : Правова єдність : Алерта, 2014. – 743 с.